

Yeni İnsan Yayınevi
Ekoloji Serisi

Andrew Dobson

Britanya uyruklu Andrew Dobson (Doğumu 1957) Keele Üniversitesi'nde çevre politikaları alanında uzman profesör ve politika yazarıdır.

Dobson, Reading Üniversitesi siyasi bilimler mezunu olup, Oxford St. John's College'de Doktora yapmıştır. En bilinen çalışması olan *All of the day Brother*'da, "enflasyon"un kendi çapında politik bir ideoloji olduğunu irdelenmiştir. En son kitabı *Citizenship and the Strawman*'dir (Oxford Üniversitesi Yayınları, 2005). 2005 yılında çevresel/ekolojik vatandaşlık üzerine editörlüğünü ortaklaşa üstlendiği iki kitabı daha yayımlanmıştır. 2006 yılında, *Political Theory and the Ecological Challenge* adlı kitabın editörlüğünü Robyn Eckersley ile birlikte üstlenmiştir (Cambridge Üniversitesi Yayınları).

2005 yılı genel seçimlerinde Yeşil Parti'den aday olmuş ancak seçilememiştir. 2006 yılındaki yerel seçimlerde Keele bölgesi için yarışmış ve Liberal Demokratların liderini yerinden etmesi için çok az bir oy farkı kalmıştır. Dobson, Yeşil Parti'nin 2010 yılı genel seçim bildirgesinin önde gelen yazarlarından birisidir.

2008 Şubat ayında Academy of Social Sciences (Sosyal Bilimler Akademisi) akademisyenlerinden birisi oldu. *Environmental Politics* (Çevresel Politika) adlı uluslararası süreli yayının kurucu editörlüğünü yaptı. 2012 yılına kadar DEFRA'nın (Çevre, Gıda ve Köy İşleri Bakanlığı) bir danışmanlık kurulu olan Sürdürülebilir Kalkınma Araştırma Ağı'nın (SDRN) akademik üyeliği ve Devlet Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu'nun danışmanlığında bulundu.

Halen (2011-2013) demokrasinin kuram ve pratiğinde dinlemenin rolü üzerine araştırmalar icra etmekte olan bir Leverhulme Research Üyesidir.

Cengiz Yücel

1966 İstanbul doğumlu Cengiz Yücel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden 1990 yılında mezun oldu. TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği), HOTEL, TYD gibi Turizm endüstrisi kuruluşlarının aylık yayın organlarının editörlüğünü yaptı, Yeni Binyıl Gazetesi Dış Haberler Bölümünde çalıştı, 1999-2010 yılları arasında TÜRSAB Araştırma Departmanı Sorumluluğunu üstlendi. Halen İngilizce-Türkçe kitap çevirileri yapmakta olan Yücel, 20'ye yakın araştırma-inceleme ve kişisel gelişim kitabının Türkçe'ye çevirisini yapmıştır.

Ekolojizm

Andrew Dobson

Çeviren

Cengiz Yücel

Yeni İnsan Yayınevi - 100

Yeşil Politika Serisi - 10

Ekolojizm

Andrew Dobson

Orijinal adı: Green Political Thought 4. Edition, 2007

Kitabın Türkçe telif hakları Taylor & Francis Group'tan alınmıştır.

Türkçe'de 1.Baskı: İstanbul, Nisan 2016

ISBN: 978-605-5895-69-3

Genel Yayın Yönetmeni: Aytaç Timur

Çevirmen: Cengiz Yücel

Editör: Devin Bahçeci

Düzeltili: Kaan Yıldız

Dizgi: Filiz Özden

Kapak Tasarımı: Lisa Benamane

Sertifika No: 12186

Baskı: Pasifik Ofset Ltd. Şti Cihangir Mah. Güvercin Cad. Baha İş Merkezi A Blok

No: 3/1 Kat:2 Avcılar İstanbul 0212 412 17 00

Matbaa Sertifika No: 12027

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının izni olmadan, tanıtıcı küçük alıntılar dışında, kısmen de olsa fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

© Tohum Yayıncılık Turizm Reklam ve Sağlık Hizmetleri Sanayi Ticaret Limited Şirketi 2016

Tohum Yayıncılık Turizm Reklam ve Sağlık Hizmetleri Sanayi Ticaret Limited Şirketi

Altın-tepe mah. Galipbey Caddesi, Özüdoğru Sok. No: 44/1B Küçük-yalı İstanbul

Tel: (0 216) 489 84 08 Fax: (0 216) 518 23 60

www.yeniinsanyayinevi.com

yeniinsanyayinevi@gmail.com

newhumanpublisher@yahoo.com

[facebook/yeniinsanyayinevi](https://facebook.com/yeniinsanyayinevi)

twitter.com/yeniinsanyayin

Ekolojizm

Andrew Dobson

Çeviren
Cengiz Yücel

İÇİNDEKİLER

Dördüncü Baskı Orijinal Sunum.....	9
Dördüncü baskıya önsöz.....	11
Üçüncü baskıya önsöz.....	13
İkinci baskıya önsöz.....	15
Giriş.....	19
1 EKOLOJİZM ÜZERİNE DÜŞÜNMEK.....	33
Sürdürülebilir toplumlar.....	37
Çevreye özen göstermek için nedenler.....	40
Kriz ve politik-stratejik sonuçları.....	42
Evrensellik ve toplumsal değişim.....	44
Sol ve sağ: komünizm ve kapitalizm.....	45
Tarihsel görünüm.....	52
Sonuç.....	58
2 FELSEFİ TEMELLER.....	61
Derin ekoloji: bir davranış kodu olarak etik.....	66
Derin ekoloji: bir oluş hali olarak etik.....	76
İnsan-merkezcilik.....	82
Earth First! ve toplumsal ekoloji.....	89
Melezlik.....	93
Sonuç.....	97
3 SÜRDÜRÜLEBİLİR TOPLUM.....	101
Büyümenin sınırları.....	101
Olası duruşlar.....	116
Büyüme ile ilgili diğer sorunlar.....	123
Tüketimi sorgulamak.....	128
Tüketimi sorgulamak: ihtiyaç.....	133
Tüketimi sorgulamak: nüfus.....	136
Tüketimi sorgulamak: teknoloji.....	140
Enerji.....	144

Ticaret ve seyahat.....	146
Çalışma.....	151
Biyobölgecilik.....	160
Tarım.....	164
Çeşitlilik.....	165
Özerkleşme/Ademi merkeziyetçilik ve sınırları.....	166
Sonuç.....	177

4 YEŞİL DEĞİŞİM İÇİN STRATEJİLER.....179

Demokrasi ve Otoriteryanizm.....	182
Meclisler üzerinden ve etrafından eylem.....	197
Yaşam tarzı.....	203
Topluluklar.....	209
Doğrudan eylem.....	218
Mali özendirmeler ve ekolojik yurttaşlık.....	223
Sınıf.....	227
Sonuç.....	245

5 EKOLOJİZM VE DİĞER İDEOLOJİLER.....247

Liberalizm.....	249
Muhafazakârlık.....	263
Sosyalizm.....	274
Feminizm.....	290
Sonuç.....	309

6. BÖLÜM.....311

DİPNOTLAR.....	333
KAYNAKÇA.....	334

DÖRDÜNCÜ BASKI ORİJİNAL SUNUM

Şimdi hepimiz çevreciyiz – acaba gerçekten öyle mi? Yeşil politik düşüncenin tanıtımında büyük ilgi gören bu kitap, yeni baskısıyla elinizde. Üçüncü baskısı yayımlandıktan sonra, önem kazanan birçok alan tümüyle yeniden gözden geçirilip güncellenmiş bulunuyor.

“Ekolojizm”in politik ideolojisini inceleyip değerlendiren Dobson, bu ideolojinin çevresel krize karşı önerdiği köktenci çarelerle, gelenekçi politikanın “çevreciliğini” karşılaştırıyor. Ekolojik düşüncenin felsefi temellerini, sürdürülebilir bir toplumun potansiyel biçimini ve ona ulaşmak için elimizin altındaki araçları ortaya koyup onun diğer politik ideolojilerle olan ilişkilerini irdeliyor.

Bu baskıdaki yenilikler:

- “Yeşil devlet”in çözümlenişi.
 - “Melezlik” ve “ekolojik kapsam” üzerine bir değerlendirme.
 - Küreselleşmenin ekolojizm üzerindeki etkisi
 - Ekolojik yurttaşlık
 - Yakın zamandaki Yeşiller Partisi deneyiminin analizi.
- Yeşil Politik Düşünce, bu politikayla ilgilenmeye başlayan tüm öğrenciler, akademisyen ve aktivistler

için bir başlangıç noktası olmayı sürdürüyor.

Andrew Dobson Birleřik Krallık, Keele
niversitesi'nde Siyaset Profesörüdür.

Web sayfası: www.andrewdobson.com

DÖRDÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

“Çevre” konusu artık gazetelerin ilk sayfaları ve televizyon haber bültenlerinin başlıklarında düzenli olarak beliriyor. Bu durum, 1990’da bu kitabın ilk baskısı yayımlandığında hayal bile edilemezdi. Ancak bunca ününe rağmen çevre sorunlarının neden ve sonuçları ile onların çözümlerine dair daha iyi bir anlayışın sağlanamamış olması bir paradoks yaratmaktadır. Aslında sürdürülemezlik analizlerinin kapsamı ve getirilen çözümler, çoğu zaman gerekli boyutlarının altında kalıyor. İşe bu nedenledir ki, bu kitabın başlangıçtaki okurlara “köktenci” ve “reformist” çevrecilik arasında bir karşılaştırma sunma hedefi, belki de şimdi 1990’dakinden çok daha önemlidir. “Çevrecilik-öncesi” diyebileceğimiz dönemde saçma bulunan uyarıların çoğu, çevresel sıkıntılarla yakıcı bir şekilde yüzleştiğimiz günümüzde artık herkes tarafından kabul görüyor. Dolayısıyla, en azından sürdürülebilirliğe giden elimizin altındaki yolların çeşitliliğinin ve sürdürülebilir bir toplumun neye benzeyebileceğine dair düşüncelerin bilincinde olmalıyız. Bu kitabın meselesi işte budur.

Routledge'deki Craig Fowlie'ye ve Natalja Mortensen'e bu dördüncü baskı üzerinde geçen emekleri için ve Ann King'e, mükemmel ve cana yakın düzeltisi için, teşekkür etmek isterim.

Andrew Dobson
Keele Üniversitesi, Aralık 2006

ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

İkinci baskıya önsözde, ilk baskının ana teması ekolojizm etrafında dönen yayınların patlama noktasındaki artışına dikkat çekmiştim. Bu akım hiç dinme belirtisi göstermedi. Hatta, giderek daha da yoğunlaştı. Bu yeni ve oldukça kaliteli malzemenin ışığında, ikinci baskının önsözünde yapılan bir bölüm boyutundaki ekolojizm analizlerine, şimdi daha detaylı ve derinlikli yansımalar eklemek şart olmuştur: örneğin, Goodin, 1992; Hayward, 1995, 1998; Dryzek, 1997; Smith, 1998 ve J. Barry, 1999. Bu kitaplar, çevre politikası üzerine kuramsal düşünmenin “ikinci dalga”sı diyebileceğimiz şeyin bir kısmını oluşturuyor. İlk dalga çevre politikalarının politik-ideolojik yönlerini açıklayıp çözümlemeye yönelikti ve bu kitabın ilk baskısı bu dalganın önemli bir parçasıydı. Diğer yandan, ikinci dalga çalışmalar politik ideolojiden öte politik kurama odaklanarak çevre politikası ile demokrasi, adalet ve yurttaşlık gibi politik kuramda kalıcılığa ulaşmış tema ve kavramlar arasındaki ilişkilerin eleştirel incelenmelerine dönüştü. Bu ikinci dalganın etkisi, Bölüm 4’e “Demokrasi ve Otoriteryanizm” başlıklı bir alt bölüm eklediğim ve Bölüm 5’te toplumsal adalet ve çevresel hedefler arasındaki çapraşık ilişkilere göndermeler yaptığım Ekolojizm’in üçüncü

baskısında görülebiliyor. Bölüm 5, doğrusunu söylemek gerekirse, önemli bir değişim geçirdi. Kapsamı, öğrencilerin ekolojizm ve diğer ideolojiler arasındaki ilişkiye yönelik ilgilerine ve bu alanda çalışan bilim insanlarının gerçekleştirdiği öne çıkan bazı karşılaştırmalı çalışmalara yanıt verecek şekilde sadece sosyalizmi ve feminizmi değil, liberalizmi ve muhafazakârlığı da içerecek ölçüde genişlettim. Kitabın merkezi temasını, ekolojizmin bizzat kendisinin rekabet ettiği diğer politik ideolojilerden ayrı ve farklı bir politik ideoloji olduğunu pekiştirmek için 21. yüzyılın şafağında karşıma çıkan bu fırsatı değerlendirdim. Ekolojizmin gelişimine yönelik, ikinci baskıdaki sonuç bölümünde irdelenen olumlu ve olumsuz tepkiler tüm şiddetleriyle devam ettiler. Ekolojizmin hedeflerine onu hesaba katmadan olduğu haliyle ulaşılabilceğine dair kuvvetli bir kanı mevcut. Bunun yanlış olduğunu düşünüyorum ve sonuç bölümünü bunun neden yanlış olduğunu açıklamak için bir kez daha güncelledim. Çevre politikaları üzerine çalışan güçlü ve enerjik bir bilim insanları topluluğunun gidecek büyümekte olduğunu bildirmekten mutluluk duyuyorum. Onlarla çalışmak, entelektüel ve toplumsal bir keyif olmayı sürdürüyor. “Yeşil alan”ın dışında kalan bilim insanlarının çevresel politik kuramın gün yüzüne çıkardığı entelektüel sorunları ele almaya başladıklarını görmek özellikle memnuniyet verici. Yazmakta olduğum bu aydınlatıcı söyleşiye katılarak ona katkı sağlayan, etkide bulunan herkese her zaman şükran duyacağım. Routledge’deki editörüm Mark Kavanagh’a da, beni bir kez daha ringe çıkmak üzere davet ettiği için minnettarım. Son olarak, Miho Suganami’nin kapak fotoğrafını ben daha istemeden temin eden Keele Üniversitesi’ndeki inşaat müteahhitlerine teşekkürler.

Andrew Dobson
Keele Üniversitesi Ağustos 1999

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Elinizdeki kitabı yazarken ne yapmaya çalıştığının ancak ilk baskının yayımlanışından bir süre sonra farkına vardım. Minerva'nın baykuşunun¹ gelişini tetikleyen şey dünyanın her tarafında Ekolojizm'i okuyan ve bana geri dönüşlerde bulunan meslektaşlarımdır; bu kolektif çabanın ağırlığı, bana temel önceliğimin ekolojizme modern politik ideolojiler listesinde bir yer oluşturmak olduğunu göstermiştir. Politik ideolojiler üzerine giriş niteliğindeki ders kitapları birkaç zamandır sayıca oldukça artmış durumdadır ama ekolojizm bu kitaplara ancak yeni girebildi. 1989'da ekolojik politik düşünce üzerine bir bölüm içeren benim bildiğim bu türden bir ders kitabı yoktu fakat şimdi birkaç tane var (örneğin: Ball & Dagger, 1991; Leach, 1991; Heywood, 1992; Macridis, 1992; Vincent, 1992; Dobson, 1993a; Kenny, 1994). Yapmak istediğim şeyin farkındalığı şafağında doğmuştu – öyle umuyorum. Bu farkındalıkla ikinci baskının odağı belirginleşmiş oldu ve ekolojizm görüşümü hem politik ideoloji kuramına hem de yukarıda bahsedilenler gibi popüler kuşbakışı metinler bağlamı içine daha sağlam biçimde yerleştirmeye çalışıyordum (özellikle de Giriş bölü-

münde sözü edilenler kapsamında). Bu odaklanış, şimdi çevresel politika tartışmasının ayrılmaz parçası olan bir ayrımı, çevrecilik ve ekolojizm arasındaki ayrımı, daha da belirginleştirmemi sağladı.

Geçtiğimiz beş yılda çevre politikaları üzerine çıkan yayınların sayısı baş döndürücü seviyelere ulaştı ve bunların izini sürmek zaman alıcı bir iştir. Çoğu çok detaylı olan bu çalışmaların, büsbütün bir yeniden yapılanma olmanın çok ötesinde ağırlıklı olarak benim önceki görüşlerimin farklı yansımaları olduğunu görmekten büyük memnuniyet duydum (gerçi başka bir şey söylemeye nasıl cesaret edebilirim ki?). Yine de, gözlem ve örneklerimi güncelleyerek, onların gündeme getirdiği eleştirilere yanıtlar verdim.

Kitabın temel biçimi aynı kalmıştır. Dikkatli okurlar Bölüm 1'deki içeriğin, biraz da birkaç yorumcunun eleştirel dikkatinden ötürü revizyona uğradığını görecektir. Bölüm 2'deki bazı savları, birinci baskıdaki- den çok daha açık bir şekilde ifade edebildiğimi umuyorum. Ayrıca, sürdürülebilir toplumun biçimsel yapısına dair görüşüm (Bölüm 3) 1989'dekine göre daha liberal (ama bir yandan da daha ilkel) bir forma kavuştu. Bölüm 4'e güncel-pratik ve doğrudan eylem üzerine kısa bir parça ekledim. Bölüm 5'te sosyalizm üzerine olan metinler, literatürdeki en geniş büyüme alanlarından biri olan ekososyalizmi konu edinen alanla kurulan ilişkiden istifade ettiler. Ekofeminizmin iki kola ayrılması 1989'dakinden daha net bir şekilde yapıldı ve Bölüm 5'teki ekofeminist temalar üzerine yaptığım yenileme çalışmasında bunu yansıtmaya çalıştım. Son olarak, aslında kavramsal olarak farklı şeyler olan çevrecilik ve ekolojizmin, hedef çevreyi korumak olduğunda tüm önemli noktalarda birleştikleri görüşünün son zamanda güç kazanmakta olduğu görülmektedir. Kitabın sonuç bölümünün odak noktasını da bu konu oluşturuyor.

Ne kadar basmakalıp olsa da řu doğrudur: Ekolojizm'in ilk baskısını okuyanların (ya da kısmen de olsa nüfuz edenler) arasından bana oradaki hatalar konusunda bildirimlerde bulunanlar mutlaka olacaktır. Bu kişilerden sadece birkaçının adını anmak hatırlııcı olabilir ama yine bunu yine de yapacağım: Wouter Achterberg, Adrian Atkinson, John Barry, Ted Benton, Janet Biehl, Murray Bookchin, Anna Bramwell, Alan Carter, Brian Doherty, John Dryzek, Robyn Eckersley, Judy Evans, Bob Goodin, Peter Hay, Tim Hayward, Mike Kenny, Keekok Lee, Paul Lucardie, Mary Mellor, David Pepper, Dick Richardson, Mike Seward, Jan van der Straaten, Andrew Vincent, Albert Weale, Caroline Wintersgill, Marcel Wissenburg ve Stephen Young.

Bu listeyi gözden geçirdiğimde, bu kişilerden sadece birinin 1989'da tanımakta olduğum kişiler arasında olduğunun farkına vardım. Belki de Ekolojizm'in benim için en faydalı sonuçlarından birisi kimi önde gelen bilim insanlarıyla ilişki kurma fırsatını bana tanımış olmasıdır. Listedeki Caroline Wintersgill bir akademisyen değil fakat Routledge'deki editörumdür. Caroline'a bu ikinci baskının geliştirici/olgunlaştırıcı biçimsel hazırlık deneyimi sürecinde yapmam gerekenlerle ilgili o tatlı ikna çabaları ve uzun ve yıpratıcı çalışmaları nedeniyle çok şey borçluyum. Umarım sonuçta ortaya çıkan eser hem onun bu dirençli uğraşlarına ve hem de meslektaşlarımla entelektüel karanlığımla aydınlatma çabalarına değmiştir.

Andrew Dobson
Keele Üniversitesi, 1995

GİRİŞ

İklim değışikliğı. Ormansızlaşma. Asit yağmuru. Türlerin yitimi. Ozon seyrekleşmesi. Pestisit kirliliğı. Genetiğı ile oynanmış gıdalar. Bunlar, 20. yüzyılın son döneminde hayatımıza girmiş, giderek daha da yakıcı hale gelmiş ve 21. yüzyılda da bu eğilimini sürdüreceğ olan sorunlardır. Bu sıra dışı bir durumdur ve sıra dışı hızla gerçekleşmiştir. Otuz yıl önce, bu meseleler etrafında bir politik hareketin gelişimi hayal dahi edilemezdi. Bunların, örneğın pestisitlerin yarattığı kirlilik gibi bazılarının bilgisine sadece kısıtlı bir grup insan sahip olabiliyordu: az sayıda bilimci ve daha da az sayıdaki toplumsal yorumcu. İklim değışikliğı gibi diğer sorunlar hakkında ise kimse hiç bir şey bilmiyordu. Oysa şimdi, “gelişmekte” olan dünyamızda bu çevre sorunlarını duymamış birine rastlayamayacağınız gibi, bu çevresel çürümenin sosyal, politik ve ekonomik alanlarda bazen neden bazen sonuç halinde yarattığı sorunları kabul etmeyecek birini bulmak daha da zor olacaktır. Bu kavrayış üzerine, hem Kuzey’de hem Güney’de, capcanlı bir çevre hareketi inşa edildi. Bu hareket, şimdi hem sivil toplumda hem de parlamentar politikanın daha resmi politik dünyasında güç-

politik dönüşümlerinden biri, çevreci endişelerin politik yaşamın çeperlerinden merkezine geçişi olmuştur. Herkes bir parçasını istiyordu. Politik makama ciddi anlamda aday olan hiç kimse bu revaçta olan eğilimi görmezden gelmeye cesaret edemiyor; sürdürülebilir kalkınmaya karşı konum alan bir politikacı bulmak; seçim kampanyaları esnasında bebekleri öpmekte gönülsüz olan bir politikacı bulmak kadar zorlaşmaya başlamıştı. Bu dönüşüm, politikacıların “çevre”yi kendi politik duruşlarının içinde sindirmelerini gerekli kıldı. Bunun sonucunda bir dizi ciddi ideolojik hazımsızlık vakası görüldü. Çevreci endişenin, başka şeylere mal edilmesi yönündeki bu girişimler çevre sorunları etrafında şekillenmiş olan politik ideoloji alanının sınırlarının ortaya net bir şekilde konmasını hiç olmadığı kadar önemli hale getirdi. Dolayısıyla benim buradaki asıl hedefim 1990’dakinin aynıdır: çevreye dair düşünceler setini tüm yönleriyle detaylandırılmış bir ideoloji –ekolojizm ideolojisi– halinde tanımlayıp değerlendirmek. Bu, “ekolojizm” üzerine bir kitaptır ve o nedenle de liberalizm, sosyalizm, muhafazakârlık ya da faşizm üzerine hazırlanmış kuramsal bir kitapla aynı mantığa sahiptir.

Ekolojizm ve onun vitrine daha fazla çıkmış kuzeni olan çevrecilik arasında ayırım gözeteyeceğim. Bu kitap ilkinde dairdir, ikincisine değil ve aşağıdakiler ikisinin arasında kabaca yapılmış bir ayırım olarak ele alınabilir:

- *Çevrecilik* çevre sorunlarına yönelik bir yönetsel yaklaşımı savunur, bu sorunların üretim ve tüketimin mevcut değerleri ya da kalıplarında temel dönüşümler olmaksızın çözülebileceğinden emindir;
- *Ekolojizm* sürdürülebilir ve tatmin edici bir varoluşun, hem insan dışındaki doğal dünya ile ilişkilerimizde ve hem de toplumsal ve politik yaşam biçimi-

Ekolojizm

mizde köktenci değişiklikleri bir önkoşul olarak gerektirdiği iddiasındadır.

İşte bu nedenle politikacılar, limuzinlerini farkını ödeyerek hibrit (elektrik/benzin) otomobillerle değiştirmekle bir çırpıda politik ekolojist haline gelmezler.

Çevrecilik ve ekolojizm, sadece seviye bakımından değil, tür bakımından da farklılaştıkları için, birbirlerinden ayrı tutulmaları gerektiği görüşünü savunacağım. Başka bir deyişle, liberalizmle sosyalizm ya da muhafazakârlıkla milliyetçilik birbirlerinden neden ayrı tutulmaları gerekiyorsa bu nedenler bu kavramlar için de geçerlidir. Bu tartışma götürür görünebilir, çünkü çevrecilik ve ekolojizm aynı aileye mensuptur, ilki sadece çevreye yönelik ve ikincisinden daha az köktenci bir endişedir. Elbette daha köktencidir ve bu önemsiz değildir ama bu farkın doğasının bizi köktencilik sorununun ötesine, daha temel bir alana götürdüğünü temellendirmek istiyorum; Tıpkı bizi, liberalizmi ve sosyalizmi bir ailenin üyeleri olarak değil de (basitçe ya da sadece, aynı ebeveynlerin evladı olarak değil) onları ayırtırmaya mecbur eden alan gibi bir alana.

Daha da önemlisi, bu durum çevreciliğin aslında bir ideoloji olmamasından kaynaklanmaktadır. Çoğu yorumcu, şu an bahsettiğim anlamıyla ideolojilere aynı üç temel özelliği atfederler. Birincisi ideoloji toplumun analitik bir tanımını –kullanıcılarının politik dünya içinde yollarını bulmalarını sağlayan referans noktalarının bileşimiyle meydana gelmiş bir “harita”– sunmalıdır. İkincisi, insani durumlar hakkındaki inançları kullanarak toplumun doğası üzerine görüşleri destekleyip sürdüren ve yeniden üreten özel bir toplum biçimini reçete olarak yazmalıdır. Son olarak, politik eylem için bir program sağlamalı ya da an itibarıyla içinde bulunduğumuz toplumdan çıkıp söz konusu ideo-

lojinin reçete olarak yazıldığı topluma varmanın nasıl olacağını göstermelidir.

İlk ayırt edici özellik; ekolojizm ve çevreciliği birbirlerinden ayrı tutma kapsamı ele alınırken, herhangi bir ideolojinin, hangi sorunla yüzleşirse yüzleşsin toplumsal edimlerin rastlantısal olguları bakımından değil, insani durumların (olduğu gibi) temel ve zorunlu özellikleri bakımından çözümlenmesinin öneminin vurgulanması gerekir. Bizim çalışmamız bağlamında, ekolojizm iklim değişikliğinin enerji üretiminin uygun-suz teknolojilerinin basit bir sonucu olmadığını ileri sürer, bu sonuç daha ziyade birbiriyle ilişki halindeki canlı ve cansız toplulukların üyelerinin doğasında bulunan (ve buraya daha uygun düşmesi itibarıyla, kısıtlarının) şeyler olduğu şeklindeki yanlış okumanın semptomları olduğunu öne sürecektir. Benim vurgu yaptığım sorun, ideolojiler çözümleme ve reçete yazma konusunda anlaşmazlığa düşerken, onların kendilerini daima insani durumlara dair köktenci “gerçekler” olarak ifade edecek olmalarıdır. Bu nedenle, ekolojizm politik ideolojiyken, çevrecilik değildir.

Benzer bir gözlem yukarıda belirtilen ikinci mesele ile ilgili de yapılabilir: politik reçete yazma meselesi. Politik ideolojilerce yazılan reçeteler sadece tema temelli olmayacaktır, aynı zamanda insani durumun ve onun sınırları ve olasılıklarının mantığı üzerine de kurulmuş olacaktır. Bu reçeteler olasılıkla yaşamlarımızı nasıl sürdürmemiz gerektiğinin ilkesel görüşleri üzerine temellendirilmiş olacak ve teknik düzeltmeler ya da “teknolojik onarımlar” dizisinden daha fazla bir şey ifade etmeyen reçetelerle şiddetle zıtlık oluşturacaktır. Yine, bu bakımdan, ekolojizm bir politik ideoloji olmak niteliğine sahiptir ama çevrecilik değildir.

Ekolojizm ideolojisini nasıl tanımlayabiliriz? Roger Eatwell’in ifadesiyle, ideolojilerin “iç yapısı”nı – “kilit öğretilerini, mitlerini, çelişki ve gerilimlerini, hatta [on-

ların] ahlakı[nı] ve hakikati[ni]”, tanımlayıp değerlendirek işe başlıyoruz (Eatwell & Wright, 1993, s.1). Bu, her ideolojinin onu diğerlerinden ayıran kilit öğretileri, mitleri vb. olduğunu ima ediyor ve benim görevimin bir kısmı bunların –onu diğer ideolojilerden ve benim savunduğum görüşe göre çevrecilikten de ayıran– ekolojizmdeki karşılıklarının ana hatlarını çizmek olacak. O halde, utanıp sıkılmaksızın, bir “ideal tip” üretmek işine bulaşmış durumdayım. Tanımlamakta olduğum ideolojinin (örneğin) İsveç Yeşiller Partisi’nin son manifestosunda ana hatları çizilen ideoloji gibi olduğu eleştirisinin önüne geçmek için, bunu erkenden söylüyorum. Burada sunulan ekolojizm, “ismini taşıyan spesifik hareketler, partiler ya da rejimlerle karıştırılmamalıdır” (Eatwell & Wright, 1993, s. 10; yeşil partiler ve yeşil ideoloji arasındaki ilişki üzerine bir tartışma için ayrıca bkz. Talshir (2002)). Bunun doğal bir sonucu olarak, gerçek yaşamdaki bir politik ekolojistin bu kitapta tartışılan öğretilere ve kanılara düşünsel olarak aynı ölçüde katılması mutlaka beklene-memelidir. Bu, “kendilerini politik ekolojist sayanların büyük çoğunluğunun gerçek hayattaki kanılarının [ekolojizmin] bu tarifine yansımadığı” izleniminden kaçınmak içindir (Riechmann, 1997, s. 10; Dobson’un çevirisi). Gerçek yaşamdaki politik ekolojist burada tanımlanıp çözümlenen düşüncelerin bütününe katılmayabilir fakat onların sağladığı esin kaynağından yararlanacaklardır.

Ekolojizmi ve çevreciliği birbirlerinden ayrı tutmak ve ilkinde odaklanmak, yeşil politikanın, kamusal yaşamın son iki ya da üç yüzyılına egemen olan politik, toplumsal ve bilimsel uzlaşıya bir meydan okuma halindeki tarihsel önemini daha iyi anlamamıza yardımcı oluyor. Yeşil politika egemen paradigmalara bilinçli bir şekilde yüzleşir ve bu anlamda “endüstrileşme-sonrası” gibi mantıklarla benzer bir konuma sahiptir. Michael

Marien, genel kanının aksine, “endüstri-sonrası toplumu” bir değil “iki adet görüşü” olduğunu ve bunların önemine göre birinin egemen ve diğerinin de tali olduğu düşüncesini ileri sürmekte haklıdır. Tali olanın ortadan kaybolmasına izin verirse entelektüel şapşallık tehlikesiyle karşı karşıya kalırız ve yanılgıya düşerek uzlaşmayı anlaşmazlık sanmaya eğilim kazanırız. Aynı şey Açık Yeşil ve Koyu Yeşil politika ya da çevrecilik ve ekolojizm diye adlandırdıklarım için de geçerlidir.

Marien ‘tamamen iki farklı kullanım biçimi’nin bulunduğunu yazıyor: bir teknoloji, hizmet ve refah toplumu olarak ‘endüstri-sonrası toplumu’ ile endüstrileşmenin başarısızlığının anlaşılmasıyla özerkleşmiş bir tarım ekonomisi haline gelen ‘endüstri-sonrası toplumu’ (Marien, 1977, s. 416). Ona göre bunlardan ilki ikincisine göre egemen durumdadır. Yeşil politikanın da, benzer şekilde, egemen ve tali anlayışları üzerine yapılan tartışmalardan olduğu kadar onun politik pratiğinin de tartışmasından doğduğunu ileri sürmüştüm. Burada önemli olan, egemen olanın parlak ışığının arkadaki tali olanı karartmasına izin vermemek ve bu tür anlayışların varoluşuna daima açık kapı bırakmaktır.

Aslında bu basit bir benzetme değildir. Şu işe bakın ki, Marien’in belirttiği endüstri-sonrasının egemen versiyonu –bir teknoloji, hizmet ve refah toplumu– sorulduğunda çoğu insanın muhtemelen katılacağı yirmi birinci yüzyıl politik özleminin isabetli bir tanımıdır. Kesinlikle her biçim ve şart altında ona özlem duymaya teşvik ediliyoruz. Şimdi endüstri-sonrasının bu egemen içeriğinin irtibata geçtiği her şey üzerinde güçlü bir büyüme olabilir. Bu büyüye karşı meydan okumaları kendi görüntüsünün kalıbınca şekillendirir ve böylelikle zehirli iğnelerini çekip çıkarır. Bana göre, çevre politikalarının kulislerden çıkıp sahnede belirmediği zaman başına gelen tam da budur. Şimdi artık saygıda

asla kusur edilemeyecek bir iddia vardır, yeşil politikanın teknolojik, müreffeh, hizmet toplumunun bir parçası olabileceği iddiası yani başka bir deyişle, Marien'in ifade ettiği endüstri sonrası toplumun hem içinde bulunduğu ve hem de olabileceği halinin egemen versiyonunun bir parçası. Bu, sanayi bacaları üzerindeki karbondioksit temizleyicilerinin, kloroflorokarbon içermeyen aerosollerin, hibrit motorlu taşıtların ve hatta nükleer gücün yeşil politikasıdır.

Yeşil politika bu görünümüyle 21. yüzyılın uzlaştığı teknoloji, hizmet ve refah toplumu hedefine karşı hiç bir şekilde bir meydan okuma arz etmez. Fakat bana göre, köktenci yeşil politika tam olarak böylesi bir meydan okumayı gündeme getirdiği için tarihsel öneme sahiptir ve bu önem, eğer onu sadece reformist biçimiyle, gösterişçi tüketimi ve teknolojinin birtakım çeşitlerini, yerindeliklerinden şüpheye düşmeksizin, pekiştiren bir biçimle düşünürsek, gözden kaybolacaktır. Köktenci yeşil politika, bariz şekilde, endüstri-sonrasına geçişin egemen yorumundan çok tali yorumuna yani başarısızlığa uğramış bir endüstrileşmenin uyanışıyla gelen özerk bir ekonomiye yakınlık besler. Jonathon Porritt ve Nicholas Winner'in şu ifadeleri dikkat çekicidir:

Çoğu köktenci [yeşil hedefleri olan], büsbütün kirleticisi, yağmalayıcı ve maddiyatçı endüstriyel toplumu alaşağı edip onun yerine insanların gezegen ile uyum içinde yaşamalarını sağlayacak yeni bir ekonomik ve toplumsal düzen yaratmak için şiddet içermeyen bir devrimden başka bir şeyin peşinde değildir. Bu bakımdan, Yeşil Hareket, sosyalizmin doğuşundan bu yana en köktenci ve önemli politik güç olma iddiasındadır.

(Porritt & Winner, 1988, s. 9)

Ben bu kitapta yeşil politikaya bu gözle bakıyorum; öncelikle zihnimde hareketin mevcut halinden daha bütünlüklü bir resmine sahip olmak için; ikinci olarak, egemen uzlaşıya yönelik meydan okumasını daha iyi anlamak için ve üçüncü olarak da ekolojizmi kendi başına bir ideoloji olarak inşa etmek için. Sonuncusu özellikle önemlidir, çünkü Barbara Goodwin'in, ekolojizmi "var olan diğer ideoloji kategorileri içine düşen", "diğerleriyle kesişen bir ideoloji" olarak adlandırma yanlısına düştüğüne inanıyorum (Goodwin, 1987, s. vii).

Modern politik ekolojistlerin, daha iyi anlaşılacak adına meydan okuduğu dünya görüşünün (erken) Aydınlanmadan doğup gelişmiş olması, uzmanların bile gezinmeye korktuğu ve körü körüne gaflar yapma riski olan bir alanda gezinmeyi gerektirmektedir. Norman Hampson, Aydınlanma dünya görüşü için birkaç göze çarpan ayırt edici özellik ortaya atmıştır: "öğrenim görmüş insanın kültürünün eğitimden gelen bilgi birikiminin tümünü içine aldığı düşünülür," (Hampson, 1979, s. 11); "insan büyük ölçüde kendi yazgısının efendisidir," (a.g.e., s. 35); "Tanrı bir matematikçidir, onu hesapları çözümü zor sonsuz karmaşıklıklar içerse de insan akıllı tarafından erişilebilirdir," (a.g.e., s. 37-8) ve "evrensel akıl", batıl inancı def etmeye yardımcı olduğu için, "yerel alışkanlıklar"a yeğ tutulur (a.g.e., s. 152).

Adrian Atkinson tarafından ayrıntılarıyla incelenmiş olan tüm bu ayırt edici özellikler ve onun genel eğilimleri insanın ve insana özgü yetilerin (örneğin akıl) yüceltilmesidir. İnsan, sadece yeryüzüne dair fenomenlere değil, bütünüyle evrenin geri kalan kısmına da üstün (*pre-eminent*) bir konumdadır. Isaac Newton kendisini, deniz kıyısında "hakikatin büyük denizi" önünde uzanırken parlak bir çakıl taşı bulan bir çocuk sayıyorsa, bu eminim yelken açmak için gereken donanımdan yoksun olmasından daha çok, yelken açan

cak vakti olmamasından ötürüdür. “İnsan”ın ve yaşadığı koşulları denetim altına alma kapasitesinin merkeziliğine yönelik bu kanı, iyilikçilik ilkesine (*bienfaisance*) hapsedilmiş durumdaydı ki bu ilke uyarınca dünya insanlar için mümkün olan dünyaların en iyisiydi. Hampson “Güneş onun [İnsan] için doğar; yıldızlar onun için ışıldar” diye yazarken Pluche’ı alıntılıyor ve devam edip “Neredeyse her şey hizmet etmeye zorlanabilir, suyun Fenelon’un seyri kolaylaştırmak için tam isabetlice hesaplanmış diye değerlendirdiği yoğunluğundan, karpuzun kesimini kolay kılan şekline kadar” (Hampson, 1979, s. 81). Bu bakımlardan Aydınlanma, dünyanın insanlar için yapılmış olduğu ve ilkesel olarak, içindeki hiçbir şeyin insanlardan gizli tutulamayacağı görüşünü sahipleniyordu.

Dolambaçlı bir yoldan da olsa, bu tutum Batı kültürleri ve toplumlarında ya da Batılı modelini taklit ederek aslından daha iyisini yapmanın peşine düşmüş olanlarda o zamandan bu güne egemen olmayı sürdürdü. Marien’in ifade ettiği, endüstri-sonrası toplumun hem nasıl olduğu, hem de nasıl olması gerektiğini de onlar bildirir. Baconcu bilim, teknoloji ve maddi refah üretmekte insana yardımcı olmuştur ve Aydınlanma’nın hayat verdiği Prometheusçu proje modern formunda içerik itibarıyla el değmemiş durumdadır. Köktenci Yeşil Hareket’in tarihsel önemi şudur: O bu projeye ve onu idame ettiren norm ve uygulamalara karşı bir meydan okuma oluşturur. Bu politika açıkça insanı merkezi konumdan çıkartmak, mekanistik bilime ve onun teknolojik sonuçlarına yönelik bir sorgulamaya gitmek, dünyanın insanlar için yapılmış olduğuna inanmayı reddetmek –bunu yapar, çünkü egemen endüstri-sonrasının öne sürdüğü refah projesinin hem tercih edilirliliği hem de sürdürülebilirliğinden şüphe etmektedir– peşindedir. Yeşil politika anlayışımızı egemen görünümüyle sınırlandırmayı seçer-

sek, tüm bunlar gözden kaçacaktır: çevrecilik daha temiz teknoloji ve daha bilinçli tüketim biçimleri üretme ve daha temiz bir hizmet endüstrisi arayışı içinde olacaktır.

Aydınlanma üzerine bu düşünceler ekolojizmin bugünkü tarihsel önemini tespit etmeye yardımcı oluyor fakat bunun tehlikeleri de var. Bu ideolojiyi çözümleme güdüsünde, Aydınlanmanın romantik tepkilerinin ve sonra da endüstrileşmenin erken formlarının bir yeniden diriltilmesi eğilim vardır. Dolayısıyla ekolojizmi akla karşı duran bir tutku, pastoral bir yaşamın keyfi ve belli olanın karşısındaki gizem olarak tasarlıyoruz. Ve Yeşil Hareket'in pek çok tezahürünün taşra'nın yeniden iskanını ve doğal fenomenin huzurunda korkuyla karışık bir saygı hissinin yeniden uyanışını savunduğu gerçeğiyle kuşkusuz karşı karşıyayız.

Bununla birlikte, bir yandan da modern yeşil politika, bugünkü politik ve ekonomik uygulamaların sürdürülemezliğinin öz bilincine sahip inatçı bir değerlendirilmesi üzerinde temellenmektedir. Bu, gerçekten de, bilimsel araştırmaların modern politik ekolojiye nasıl aracılık edip onu idame ettirdiğini görmek açısından çarpıcıdır. Aydınlanmaya yönelik Romantik tepki için bu pek söylenemez. Benzer şekilde, ekolojizmin politik Ütopyası (genel olarak) eşitlik ilkesinin yani Aydınlanma zarfında darphanede basılmış ve dolaşıma sokulmuş ve elbette ki Romantikler arasında popüler olmayan bir ilkenin yorumlanışlarıyla aydınlanmaktadır. Yeşil Hareketi, sadece doğal dünyanın değerini sezgisel yoldan kavrayabileceğine inanmak için elimizin altında bulunduruyorsak (onun sadece Romantizmin bir yeniden dirilişi olarak görüyorsak, yapacağımız şey de budur zaten), o zaman bu değeri açıklamaya yönelik ve hareketin entelektüel arkeolojisinin büyük önemine ve böyle bir değere yönelik akılcı girişimlerin kapsam ve çeşitliliğine gözlerimizi kapat-

mırsız demektir (Bölüm 2).

Dolayısıyla (şimdiki tarihsel önemi bakımından) köktenci yeşil düşüncenin, normlar ve uygulamalar üzerine en dolayimsız kaynakları erken Aydınlanma üzerindeki çağdaş uzlaşya karşı bir meydan okuma olarak ayırt edici biçimde nitelendirilmesi gerekirken, kendisinin bu normlara ve uygulamalara hiç kulak asmadığına inanmak ancak bir yanılgı olur. Modern yeşil politikanın sadece yeniden cisimleşmiş bir Romantizm formu olduğu sonucuna saparsak bu daha da büyük bir yanılgı olacaktır. Söylemek gerekir ki, bundan yanılgılara düşme korkusuyla, onun mücadelesi genelde endüstri-sonrası egemen siyaset ve toplumun (refah içinde, azami teknoloji, yüksek tüketim, hizmet toplumu) somutlaşmasını sorgulayabilecek olanların ikna edilmesinden çok onu savunanlara yönelmiştir. Böyle yaparken yeşiller kimi zaman, pes perdeden dahi olsa, Aydınlanma ağzıyla konuşabilirler. Gerçekten de, ekoloji ve aydınlanma arasındaki ilişkinin kapsamlı bir incelemesi bağlamında, Tim Hayward şöyle yazmaktadır: “Ekolojik meydan okuma, tam olarak eleştirel bir meydan okuma olduğu ölçüde, Aydınlanma projesinin ta kendisinin bir yenilenmesi olarak görülebilir” (Hayward, 1995, s. 39).

Son olarak, burada “ideoloji” kelimesinin kullanımına dair bir uyarı yapılmalıdır. Bir ideoloji incelemesi, standart “işlevsel” tanımının bizi inandırabileceğinden çok daha fazla karmaşıktır. Bundan daha derin bir seviyede, ideoloji “en temel düşüncelerimizin temellerini sorgular” (McLellan, 1986, s. 1) ve bizi içinde bulunduğumuz gizli toplumsal ve politik önyargıların çoğuyla ilgili eleştirel düşüncelere yönlendirir – hatta bu düşünceler politik ekologların ortaya çıkardıklarını ileri sürdüklerinden daha derinlerde gizlenirler. Marx’tan gelen bu ideoloji anlayışı, bizi hiçbir şeyi ön kabulle benimsememeye teşvik eder ve herhangi bir

dünyasal durum tanımlamasındaki ifadelerin sözcüklerin yarı saydam olmadığı, her zaman opak olduğu ve dolayısıyla da şifrelerinin çözülmesinin gerektiği düşüncesini ileri sürer.

Bununla beraber, işlevsel açıdan sosyalizm, liberalizm ve muhafazakarlık gibi ideolojiler hakkında söylenebilecek bir şeyler hala vardır, politik ideolojilere gerçekten mantıklı bir sağduyuyla bakabilseydik, onların getirdiği ve “insanların kendi toplumsal ve politik dünyalarında karşılığını bulan ve projelere şekil veren kavramlar, kategoriler, imaj ve fikirler o dünyada belli bir bilinçle yerlerine oturup rollerini oynarlardı” (Donald & Hall, 1986, s. x). İdeolojiye dair bu işlevsel anlayış bu kitabın içeriğine de hakimdir. Köktenci yeşillerin politik ve toplumsal dünyayı tanımlama şekilleri, eylem reçeteleri ve bizde bu eylemlere doğru itki yaratma çabalarını sergilemeyi amaçlıyorum. Bu, şüphesiz politik ideolojileri anlatmanın en geçerli perspektifidir fakat ön yargılarla sunulan ideolojinin kendisi, ideoloji kavramının incelenmesinden çok daha tartışma dışıdır. Hem ekolojizm hem de ekolojizme dair elinizdeki kitap da bu daha geniş bağlamda sorgulanmalıdır.

1

EKOLOJİZM ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Britanyalı çevreci Jonathon Porritt bir defasında “Ekoloji Partisi’ne son iki genel seçim beyannamesini yazmış olan ben, şimdi bile ideolojimizin ne olduğunu söylerken akla kararı seçiyorum,” demişti (Porritt, 1984a, s. 9). Bu bölümde bu ideolojinin bazı temel ilkelerini belirlemek niyetindeyim ve bunu yaparken düşüncemi giriş bölümünde tespiti yapılmış iki noktanın üzerinde oluşturacağım: Birincisi, ekolojizm çevrecilikle aynı şey değildir ve ikincisi, çevrecilik bir politik ideoloji değildir.

Öncelikle, benim görüşlerimin bu noktalarda politik ekolojinin ideolojisi üzerine son zamanlarda yazılmış olanlarla anlaşmazlığa düştüğünü söylemeliyim. Daha yaygın olan duruşa göre, söz konusu olan yeşil ideoloji olduğu zaman, çevrecilik ve ekolojizmin değerlendirmeye birlikte alınması gerekmektedir. Bu duruşu muhafaza eden yazarlar, yeşil ideolojiye genellikle, “kanatlar” ve “merkezler” gibi zorunlu unsurların eşlik ettiği bir “spektrum” sunarlar. Başka bir yerde yeşil ideolojiye yönelik bu iki yaklaşımdan “maksimalist” ve “minimalist” diye bahsetmiştim (Dobson, 1993a). Maksima-

list yorumcular ekolojizmi dar biçimde tanımlarlar. Onlara göre, “insanlar ve fikirler politik-ekolojik olarak nitelenmeden önce bağlayıcı bir testten geçmelidir.” Minimalistler ise “ağlarını daha geniş atarlar, öyle ki ekolojizm tanımı daha az sayıda ve/veya daha az bağlayıcı koşullara tabidir” (Dobson, 1993a, s. 220). Benim maksimalist bir duruşum olacağı bellidir. Bunun nedenleri şöyle sıralanabilir: Birincisi benim çevreciliği yeşil ideolojinin tanımı içine bir kanat olarak eklemekle herhangi bir ideolojinin tanımının sahip olması gereken temel ilkelere ihanet edilmiş olduğunu düşünmem; ikincisi ekolojizmin çevreciliğin içine alınmasıyla entelektüel ve politik görünümün çarpıtılması gibi bir tehlikenin belirmesi ve üçüncüsü de nihayetinde minimalist duruşun söyleyebildiği şeylerin çok az olmasıdır.

Andrew Vincent, minimalist duruşa dair düşünceleri açıklayan en açık ve kuvvetli metinlere imza atmıştır (Vincent, 1992, 1993) fakat o bile yeşil ideolojide oldukça belirsiz birkaç “geniş tema” (onun ifadesiyle) ile sonuca varmıştır:

Çoğu [Politik ekolojistlerin], türlerin ve çevrenin sistem itibarıyla karşılıklı bağımlılığını düşüncesini savunuyorlar . . . [ve] insanların gezegen üzerindeki üstün konumlarına dair asgari düzeyde şüpheli olma eğilimi var. Dahası endüstriyel uygarlığın gezegene yaptıklarına dair genel bir kaygı var.

(Vincent, 1993, s. 270)

Tespit ettiği temalar “eğilim”, “asgari” ve “genel” kelimeleriyle oldukça sulandırılmış halde ve bugün modern endüstri toplumlarındaki pek çok insan için kabul edilebilecek kadar da genel – elbette bu durumda kendilerini politik ekolojist olarak adlandıracak olanların sayısı normalin oldukça üstüne çıkıyor.

Minimalist duruşun, her ikisi de bu kitapta benim-